



ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2024.93.21>

МАЯТИНА Н.В.

старший викладач,
Київський кооперативний
інститут бізнесу і права,
м. Київ, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ*

МАІАТІНА N.V. Study of the problem of seil-realization in the professional environment. *The article conducts a study of the problem of self-realization in the professional environment. The emphasis is given to its relevance in our country which is determined by the development of the society in general as well as by certain difficulties associated with the war in Ukraine. Different interpretations of “professional self-realization” are reviewed. The link between occupational self-realization and the way of life is discussed. The article also describes different stages and levels of professional self-realization as well as the connection between one’s personal professional self-realization and their career. Issues of unemployment, employment, occupational burnout, and occupational deformation are also pointed out in the article. The origin of “archetype of poverty” in the Ukrainian folklore is analyzed. The conclusion is made about transdisciplinary nature of the study of the professional self-realization phenomenon.*

Key words: professional self-realization, self-indulgence, way of life, stages of professional self-realization, levels of professional self-realization, career, unemployment, employment.

МАЯТИНА Н.В. Дослідження проблеми самореалізації у професійній діяльності. У статті досліджується проблема самореалізації у професійній діяльності. Підкреслюється її актуальність у нашій країні, яка обумовлена сучасним розвитком суспільства в цілому та певними труднощами, пов’язаними з війною в Україні. Розглядаються різні трактування поняття «професійна самореалізація». Розкривається зв’язок самореалізації в професійній сфері з життєвим шляхом. Описуються етапи та рівні професійної самореалізації. Висвітлюється тема професійної самореалізації особистості під час кризових періодів життя. Показаний зв’язок між професійною самореалізацією особистості та кар’єрою. Піднімаються питання

безробіття, працевлаштування, професійного вигорання та професійної деформації. Аналізується походження «архетипу бідності» в українській народній творчості. Зроблено висновок про трансдисциплінарний характер вивчення феномену професійної самореалізації.

Ключові слова: професійна самореалізація, професійне самовизначення, життєвий шлях, етапи професійної самореалізації, рівні професійної самореалізації, кар'єра, безробіття, працевлаштування.

1. Постановка проблеми

Проблема професійної самореалізації в нашій країні набула особливої актуальності в останні роки. Це пов'язано з питаннями безробіття та працевлаштування переселенців з зони АТО та осіб, які пережили «військовий синдром» і посттравматичний стресовий синдром під час бойових дій, а також з вибором майбутньої спеціальності та освітою молодих людей, які пережили посттравматичний стрес в умовах війни на сході України. Більшість з них, коли виїхали з території АТО, були позбавлені власних домівок, залишивши там своїх рідних і близьких, що змушує їх перейматись за їхнє здоров'я та життя. Процес адаптації цих людей до мирної обстановки ускладнюється певними проблемами в спілкуванні та професійному самовизначенні, проблемами у сфері фінансів, освіти, створенні або збереженні сім'ї. Іншими словами, вони мають порушення в здатності адекватно брати участь у складних соціальних взаємодіях, в яких відбувається самореалізація людської особистості. Серед науковців, які присвятили свої дослідження проблемам адаптації осіб, які пережили посттравматичний стрес, можна назвати Л.С. Алексєєву, Д.Д. Романовську, Ю.О. Александровського, О.А. Міско, Л.І. Анциферову, Л.А. Терещенко, Н.В. Тарабрину, А.О. Смірнова, О.В. Хуртенко, Г.Л. Катерушу, О.О. Буряка, М.І. Гіневського, Х.І. Турецьку [1; 2].

Починаючи з Платона і Арістотеля, проблема самореалізації та самовдосконалення особистості цікавила багатьох науковців, а саме: А. Маслоу, В. Франкла, К. Роджерса, Е. Фромма, М. Пирогова, І. Беха, Л. Когана, В. Лозову, Д. Леонтєва, Е. Галажинського, В. Клочка, С. Лісовця, Н. Самохіну, С. Максименка, Л. Коростильову, Т. Титаренко, Г. Нестеренко [3; 4; 5; 6; 7]. Питанням професійної самореалізації займалися Л. Коростильова, М. Ярославцева, О. Торшевська, В. Семиченко, А. Романова, Л. Рибалко, Т. Буда, О. Самборський, В. Мясенко, М. Кухтіна, О. Артемова, С. Кравчук, Н. Тимошенко, О. Економова, Ю. Зайцева, О. Артемова та ін. [6; 8; 9; 10].

Метою даної статті є дослідження особливостей вирішення проблеми самореалізації особистості в професійній діяльності в наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених.

2. Вклад основного матеріалу

В монографії «Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере» Л.О. Коростильова представляє прикладний аспект теорії самореалізації – самореалізація особистості в професійній сфері. Авторка спирається на теорію Б.Г. Ананьєва, яка закладає методологічну основу для розуміння самореалізації в професійній сфері як однієї з основних сфер життєдіяльності. Проблема професійної самореалізації розглядається з позицій цілісності людини, яка розвивається та діє [6].

Людмила Коростильова виділяє декілька етапів професійної самореалізації: професійне самовизначення, становлення в обраній професії, професійне зростання та розвиток професійної компетентності. Кожній фазі життєвого шляху відповідає певна специфіка самореалізації. Підкреслюється особлива роль самосприйняття (самоповаги та самоприйняття). Високе самоприйняття сприяє правильній розстановці життєвих пріоритетів, адекватному використанню ресурсів, а отже особистісному зростанню [6].

На думку авторки, індикаторами самореалізації особистості в професійній сфері є безробіття та працевлаштування, тому що саме в умовах безробіття перевіряється здатність вирішення важких проблем життєдіяльності за допомогою працевлаштування. Втрата роботи для людини є критичною ситуацією виходу з зони комфорту, але, в той же час, вона надає нові можливості для зміни свого життя. Взагалі, питання працевлаштування періодично виникають на різних етапах самореалізації, і швидке працевлаштування обумовлене високим реалізаційним потенціалом особистості [6].

Коростильова Л.О. піднімає питання професійного вигорання та професійної деформації, наголошуючи на різну природу цих феноменів. Синдром психологічного вигорання властивий людям з низьким рівнем самореалізації в професійній сфері і негативно впливає на самореалізацію. Факторами, які позитивно впливають на професійну самореалізацію, вчена вважає високу мотивацію саморозвитку та професійного зростання, креативність та здатність до інновацій, вміння генерувати нові ідеї [6].

Під поняттям «професійна самореалізація» О.І. Артемова розуміє «шлях гармонійного розвитку особистості, поєднаний із здобуттям професійно-практичного та духовного досвіду в процесі отримання кваліфікації спеціаліста в період первинного професійного становлення (навчання у вищій школі) та вдосконалення фахового зростання в процесі виконання професійних ролей і обов'язків, що є невід'ємним атрибутом розкриття і здійснення особистісного професійного потенціалу» [8]. Вона вважає, що найбільше значення для професійної самореалізації особистості мають мотивації, а «провідним механізмом функціонування мотиваційної активності для подолання психологічних криз виступає саме суб'єктивна інтерпретація успіху чи невдачі» [8].

У проведеному Ольгою Артемовою дослідженні були розглянуті найважливіші взаємозв'язки «самореалізаційних» характеристик досліджуваних (група працюючих і непрацюючих студентів-заочників, група працюючих і непрацюючих здобувачів другої вищої освіти та група безробітних від міського центру зайнятості) для визначення різниці між індивідуальними особливостями використання професійного потенціалу. В результаті вчена прийшла до висновку, що професійна самореалізація як процес соціалізації має два рівні: репродуктивний (на якому суб'єкт намагається ігнорувати ті цінності, мотиви і потреби, які б зорієнтували його на професійну перспективу в аспекті нових знань, умінь, навичок та допомогли б вирішувати нові професійні завдання) та творчий (на якому відбувається реалізація суб'єктом нагромадженого інтелектуального досвіду в межах професійного потенціалу та подальше формування професійної майстерності і компетентності) [8].

Дослідниця зауважує, що феномен професійної самореалізації в контексті розвитку особистості, схильної до переживання кризових станів, та особистості, що перебуває в умовах професійної кризи, має свою специфіку на різних етапах життєвого шляху. Особливості «самореалізаційних» характеристик у різних професійних групах відрізняються ступенем інтегрованості та якісними показниками. Особам, які відчують більше адаптаційне навантаження в умовах професійного становлення, треба більше витратити емоційно-вольових та інтелектуальних зусиль [8].

Труднощі самореалізації безробітних О. Артемова в основному вбачає в їхній інтравертності, невпевненості в собі та у своїх професійних перспективах, а також у низькому рівні комунікативності, недостатній гнучкості поведінки та спонтанності. Працюючі ж респонденти, на її думку – це самоактуалізовані особистості з високим рівнем самоповаги та впевненості в собі; їм притаманна віра у свою здатність контролювати професійну поведінку, високе прагнення до самовдосконалення і саморозвитку на фоні логічного осмислення життя і професійних цінностей та мотивів у ньому [8].

Український психолог Мяленко В.В. дає тлумачення професійної самореалізації, близьке до його моделювання в акмеологічній науці: «професійна самореалізація особистості як ідеальний феномен – це усвідомлений процес самоздійснення суб'єкта в обраній сфері, що має соціально значущий потенціал, розкриває потенції особистості та забезпечує процес досягання акме» [9, с.11-12]. Дослідниця зазначає, що особливості самореалізації у професійній сфері залежать як від зовнішнього соціального фактора, так і від внутрішнього – рівня самоповаги і самосприйняття, особливостей ціннісно-мотиваційної бази, комунікативних, емоційно-вольових характеристик.

Вікторія Мяленко стверджує, що в кожній психічно здоровій людині природою закладена «програма самореалізації за ідеальною схемою». Вона

підтримує думку угорського педагога Л. Полгара про те, що неправильне виховання та недосконала освіта веде до зниження потенціалу. З практичного досвіду роботи з людьми, які мають проблеми в сфері професійної самореалізації, вона констатує про присутні в них невідповідності між наявністю мотивації, цінностей, соціальних впливів та їх усвідомленням. Спираючись на «вектори розвитку» (усвідомлення — неусвідомлення, мотивація — амотивація, загальнолюдські цінності — індивідуалістські цінності, соціальна значущість — соціальні впливи), дослідниця створила графічну модель професійної самореалізації особи. Гармонійний розвиток позитивних полюсів цих векторів забезпечує процес досягання акме у професійній самореалізації [9].

Мяленко В.В. досліджує феномен професійної самореалізації в українській народній творчості. Вона наголошує на тому, що «складне історичне минуле, його замовчування, перекручення історичних подій, їх трактування з ідеологічним ухилом на рівні спільноти та “забування”, витіснення, контейнування на рівні сім’ї спричинили консервування травматичного досвіду у вигляді дистресового архетипу бідності» [9, с.53]. Виокремлюючи 21 характеристику дистресового архетипу бідності, дослідниця говорить, що молодь заклопотана не тим, як стати успішним і багатим, а тим, як не бути бідним.

Вирішення цієї проблеми авторка вбачає в переосмисленні травматичного історичного досвіду, формуванні конструктивних адекватних уявлень про економічні і соціальні процеси, підвищенні фінансової компетентності та подоланні феномену звуження свідомості до обмежених фінансових практик. Розглядаючи мотиваційно-ціннісні особливості професійної самореалізації молоді, психолог тісно пов’язує самореалізацію із самоактуалізацією та виокремлює як провідну тенденцію орієнтацію на саморозвиток і самоздійснення [9].

Н.Є. Тимошенко визначає професійну самореалізацію як «сукупність прояву індивідуальних професійно-особистісних якостей і властивостей фахівця, внаслідок чого він відтворює себе у своїй сутності в багатовимірній практичній та професійній діяльності», а також трактує її як розкриття здібностей, якостей, можливостей та досягнення максимуму потенціалу в професійній діяльності [10]. Потреба ставати більш компетентним є, на думку вченої, характерним атрибутом професійної самореалізації. Людина повинна просуватися професійним шляхом, виконуючи більш складну і відповідальну роботу, внаслідок розвитку професіоналізму. Таке професійно-статусне просування і є кар’єрою [10].

Кар’єра, за визначенням Наталії Тимошенко – це успішне професійне життя, яке є репрезентацією професійної самореалізації особистості та містить у собі удосконалення в професії, підвищення професійної майстерності та просування по службі. Кар’єрні домагання, в свою чергу, є «змістовою

характеристикою суб'єктивної перспективи професійної самореалізації» [10]. Погоджуючись з думкою російської дослідниці К. Федосенко, Н. Тимошенко називає найважливішими детермінантами професійної самореалізації об'єктивні і суб'єктивні умови життя та професійної діяльності фахівця, які впливають на зміну характеристик професійної самореалізації [10].

Дослідження особливостей вирішення проблеми самореалізації в професійній діяльності довели, що професійна самореалізація – це один з найвагоміших чинників становлення особистості у сучасному житті. Динамічні зміни суспільства та соціальний прогрес потребують суттєвих змін в системі підготовки професіональних спеціалістів, які мають активну життєву позицію та прагнуть до самореалізації і постійного самовдосконалення. Майбутнє нашої країни – в руках молодого покоління, яке має нове бачення становлення сучасної європейської держави, спирається на власні сили та розум, прагне інтелектуального зростання.

Іноді батьки, бажаючи кращого майбутнього своїм дітям, впливають на вибір їхньої спеціальності, керуючись її високооплачуваністю або прагнучи продовжити сімейну професійну династію. Такий вибір може суперечити потягу молодшої людини, що негативно впливає на процес їхньої самореалізації у професійній діяльності. Педагоги та батьки повинні грамотно підводити до професійного самовизначення, яке розкриває потенціал особистості, та альтернативу вибору необхідно залишати за молоддю. Задача освіти заключається в створенні умов для розкриття потенціалу кожної особистості, її розвитку і самореалізації та бажання бути кращим у своїй професії. Тільки усвідомивши своє призначення, людина може по-справжньому реалізувати себе в професійній сфері.

3. Висновки

Проаналізувавши різнофахові науково-теоретичні джерела, в яких вирішується проблема самореалізації особистості, ми дійшли до таких висновків:

1. найчастіше проблему самореалізації особистості розглядають у контексті професійної діяльності, яка є однією з найважливіших сфер життєдіяльності людини;
2. проблема професійної діяльності особистості є мультидисциплінарною проблемою, тому що її вивчають різні науки: психологія, педагогіка, соціологія, медицина, філософія; при чому, застосовуються такі інтегровані наукові підходи, які переходять межі усталених академічних дисциплін, а також відбувається узгодження їхніх методологічних засобів, що говорить про трансдисциплінарний характер вивчення феномену професійної самореалізації.

Список використаних джерел:

3. Буряк О.О. Шляхи та методи реабілітації осіб з «військовим синдромом» та посттравматичним стресовим розладом [Електронний ресурс] / О.О. Буряк, М.І. Гіневський, Г.Л. Катеруша // Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/article/4255>.
4. Романовська Д.Д. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти. / Д.Д. Романовська, О.В. Ілащук. – Чернівці: Технодрук, 2014. – 133 с.
5. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності / І.Д. Бех. – Київ: Академвидав, 2009. – 248 с.
6. Загальна психологія / [С. Д. Максименко, В.О. Зайчук, В.В. Клименко та ін.]. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 704 с.
7. Ключко В.Е. Самореализация личности: системный взгляд / В.Е. Ключко, Э.В. Галажинский. – Томск: Издательство Томского университета, 1999. – 154 с.
8. Коростылёва Л.А. Психология самореализации личности: Л.А. Коростылёва. – Санкт-Петербург: «Речь», 2005. – 222 с.
9. Нестеренко Г.О. Особистість у нелінійному суспільстві: Монографія / Г.О. Нестеренко. – Запоріжжя: Просвіта, 2004. – 140 с.
10. Артемова О.І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах [Електронний ресурс] / О.І. Артемова // Український науковий журнал «Освіта регіону». – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://social-science.com.ua/article/186>.
11. Мясенко В.В. Психологія професійної самореалізації молоді: Монографія / В.В. Мясенко. – Київ: Міленіум, 2016. – 104 с.
12. Тимошенко Н.Є. Професійна самореалізація як один із компонентів професійного самовдосконалення особистості [Електронний ресурс] / Н.Є. Тимошенко // Журнал «Наукові записки». – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://kspu.kr.ua/download/conf2013/section4_6/article_timoshenko.pdf.

Transliteration of References:

1. Buriak O.O. (2015). Shliakhy ta metody reabilitatsii osib z «viiskovym syndromom» ta posttravmatychnym stresovym rozladom [Elektronnyi resurs] / O.O. Buriak, I. Hinevskyi, H.L. Katerusha // Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl. Rezhym dostupu do resursu: <http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/article/4255>.

2. Romanovska D.D. (2014). Profilaktyka posttravmatychnykh stresovykh rozladiv: psykholohichni aspekty. / D.D. Romanovska, O.V. Ilashchuk. – Chernivtsi: Tekhnodruk. 133 s.
3. Bekh I.D. (2009). Psykholohichni dzhherela vykhovnoi maisternosti / I.D. Bekh. Kyiv: Akademydav. 248 s.
4. Zahalna psykholohiia / [S.D. Maksymenko, V.O. Zaichuk, V.V. Klymenko ta in.]. –Vinnytsia: Nova knyha, 2004. 704 s.
5. Klochko V.E. (1999). Samorealizaciya lichnosti: sistemnyj vzglyad / V.E. Klochko, E.V. Galazhinskij. Tomsk: Izdatel'stvo Tomskogo universiteta. 154 s.
6. Korostylyova L.A. (2005). Psikholohiia samorealizatsyy lichnosti: zatrudnenia v professyonalnoi sfere: Monohrafiia / L.A. Korostylyova. Sankt-Peterburg: «Rech». 222 s.
7. Nesterenko H.O. (2004). Osobystist u neliniinomu suspilstvi: Monohrafiia / H.O. Nesterenko. Zaporizhzhia: Prosvita. 140 s.
8. Artemova O.I. (2010). Profesiina samorealizatsiia osobystosti v suchasnykh umovakh [Elektronnyi resurs] / O.I. Artemova // Ukrainskyi naukovyi zhurnal «Osvita rehionu». – Rezhym dostupu do resursu: <http://social-science.com.ua/article/186>.
9. Mialenko V.V. (2016). Psykholohiia profesiinoi samorealizatsii molodi: Monohrafiia / V. Mialenko. – Kyiv: Milenium. 104 s.
10. Tymoshenko N.Ye. (2013). Profesiina samorealizatsiia yak odyn iz komponentiv profesiinoho samovdoskonalennia osobystosti [Elektronnyi resurs] / N.Ye. Tymoshenko // Zhurnal «Naukovi zapysky». – Rezhym dostupu do resursu: http://kspu.kr.ua/download/conf2013/section4_6/article_timoshenko.pdf.



MAYATINA N.V.

Senior Lecturer, Kyiv Cooperative Institute of Business and Law, Kyiv, Ukraine

E-mail: mynataly2007@ukr.net

STUDY OF THE PROBLEM OF SELF-REALIZATION IN THE PROFESSIONAL ENVIRONMENT

* Матеріал підготовлено у 2017 році (коли тривав 4-й рік війни, яку в 2014 році розпочала Росія проти України) і вперше представлено на І-й Міжнародній Міждисциплінарній Асамблеї “ПТСР: дорослі, діти та родини в ситуації війни” (8-10 грудня 2017 року, м. Київ, Україна) (Ред.)